

Medicinalier, humbugmedicin eller läkemedel

- kärt barn har många namn

Innan 1900-talets början förstod man vad som avsågs med läkemedel trots att en definition saknades. Viktigast sedan slutet av 1600-talet var att apoteken inte gjorde skillnad på rika och fattiga vid utlämnandet av läkemedel och att dessa fanns tillgängliga dygnet runt alla veckans dagar. Det förra kom senare att ligga till grund för den svenska sjukvårdens etik. Det senare förvånar eftersom de flesta läkemedel fram till 1900-talet var överksamma. En definition krävdes, först när läkemedlens ekonomiska betydelse i samhället växte. **Anders Cronlund** som skrivit ett flertal artiklar om medicinsk historia reder här ut begreppen.

Begreppet läkemedel definieras för första gången i apoteksvarustadgan, som beslutades av riksdagen 1913: Läkemedel är vara avsedd att vid utvärtes eller invärtes bruk förebygga, lindra eller bota sjukdom eller sjukdomssymtom hos människor eller djur. Definitionen stod sig till 1962 då tillägget påvisa (diagnostika) tillkommer. I nuvarande läkemedelslag från 2015, som återfinns på Läkemedelsverkets hemsida, definieras läkemedel något utförligare men med samma kärna. Ordet läkemedel har använts länge. Det förekommer i avhandlingar i mitten av 1700-talet och senare i Medicinalstyrelsens kungörelser. Fram

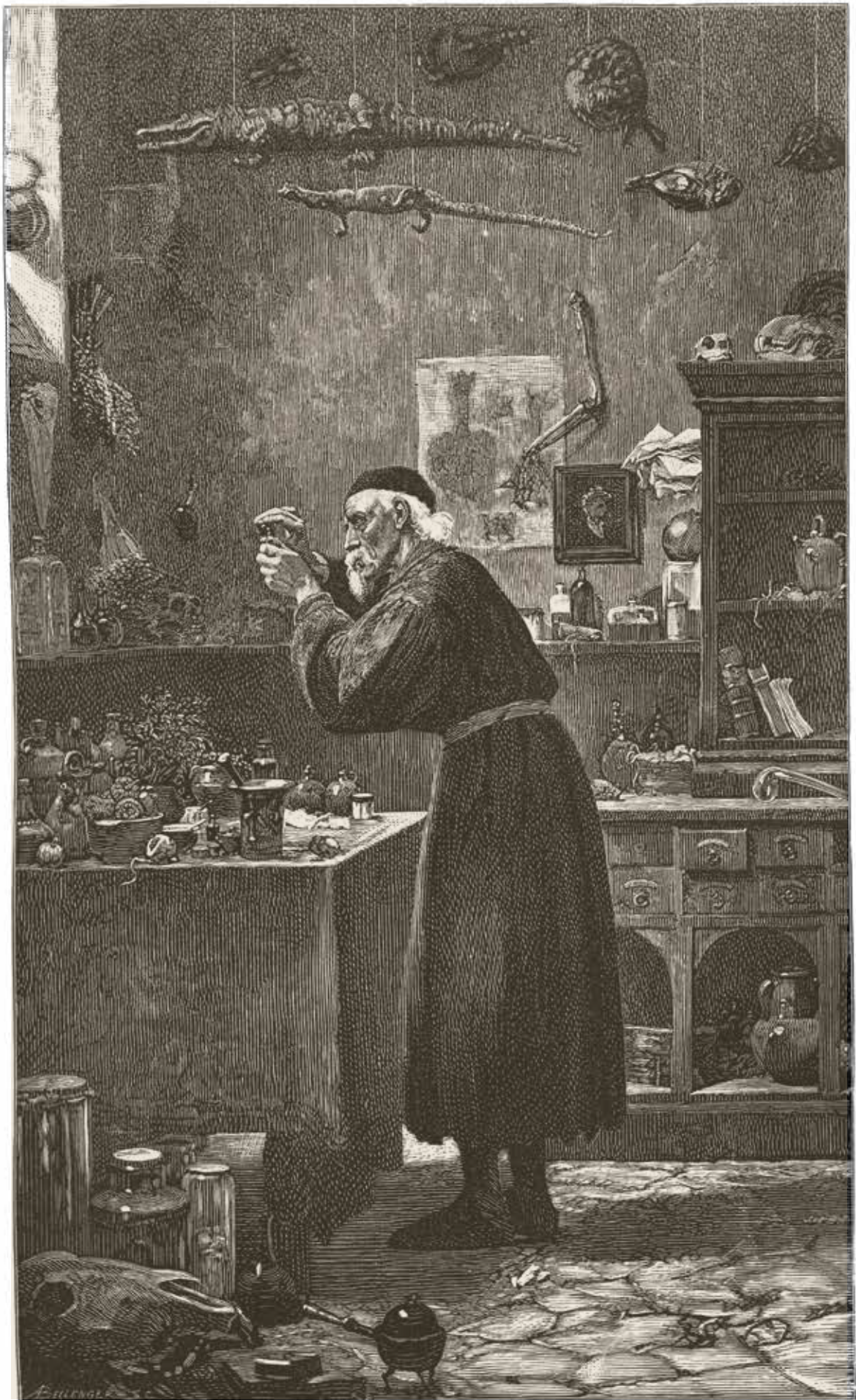
till avmonopoliseringen 2009 var läkemedel en apoteksvara men då släpptes ett begränsat urval till dagligvaruhandeln. Verbet läka har okänt ursprung, men föregångaren *lækia* förekom i fornsvenskan.

Medicin, drog och medel

Medicin är ett annat begrepp för läkemedel. Det ingår i titeln på en 1672 utgiven skrift av Johan Utterman: *Huus-Medicin*. Begreppet användes även i sammansättningen *Medicinal-taxa*. Kungörelser från 1700-talet innehåller termer som *medicinalvaror* och *medicinalier*. *Medicin* kom att ingå i många sammansättningar under

1900-talet, som *patentmedicin* (ofta synonymt med farmaceutisk specialitet), *humbugmedicin* och *hostmedicin*. En form av *humbugmedicin* utgjordes av *arcana*, vilket avsåg läkemedel med hemligt innehåll. En liknande form var *superstitieusa*, vidskepelsemedel. Även *homeopatika* hör till denna kategori.

Drog har ibland använts som synonymt med läkemedel, troligen efter engelskans *drug*. Tidigare avsågs med begreppet råvaror för framställning av läkemedel. Linné benämnde droger som *Materia Medica*. Nuförtiden har droger kommit att bli synonymt med narkotika.

THE APOTHECARY.

Medel är ett vidare begrepp än läkemedel. Det förekommer i begreppet Bote-Medel samt som samlingsnamn för vissa grupper av läkemedel, t.ex. Medel mot högt blodtryck. Själva ordet kommer från latinets medere = läka. En tolkning är att detta i sin tur härstammar från den grekiska kungadottern Medea, som levde på 400-talet före Kristus och kunde påverka människor med trolldom och läkande växter. Mest använd blev sammansättningen naturmedel, det vill säga medel som undantogs från läkemedelsförordningen 1976 och avsåg "medel som enligt betryggande erfarenhet vid normalt bruk ej medför hälsorisker för människa eller djur...". Ett till medel närstående begrepp är *terapeutika*, som bland annat ingår i sammansättningen kemoterapeutika. Ytterligare en släkting är *preparat*, som t.ex. ingår i sammansättningen cancerpreparat.

Farmakon är det äldsta kända namnet för läkemedel. Farmakon (grekiska pharmakon) betydde gift, drog eller läkemedel. Ordstammen ingår i sentida termer som farmakopé och farmakologi. Gammalt är även ordet *medikament* från latinets medicamentorium. Det senare återfinns 1733 bland annat i Eberhard Ferbers *Catalogus Medicamentorium*. I förarbetena till den ovan nämnda apoteksvarustadgan skriver även Medicinalstyrelsen "Den olagliga medikamenthandeln har till följd..."

Farmaceutisk specialitet och Apotekens composita

Farmaceutisk specialitet avser en delmängd av begreppet läkemedel. I SOU 1932:20 definieras det på följande vis. "Farmaceutisk specialitet enligt denna förordning är fabriksframställt läkemedel, vars försäljning i detalj enligt gällande författningar är ... förbehållna apoteken och som från dessa tillhandahålls i tillverkarens förbrukaren avsedda, genom form och innehålls mängd karakteriserade förpackning". Begreppet lever vidare främst via FASS, *Farmaceutiska Specialiteter i Sverige*. Motsatsen till specialiteter är *ex tempore läkemedel*, det vill säga läkemedel beredda för tillfället. Andra äldre delmängder av läkemedel är *emenda* och *preparanda*. Den förra

avsåg läkemedel som apoteken måste kunna tillverka själva efter farmakopén och andra formelböcker under det att preparanda avsåg hemköpta läkemedel. Ytterligare äldre delmängder är *pharmaca simplicia*, enkla oberedda läkemedel, och *pharmaca composita*, sammansatta läkemedel. Det senare återfinns i varumärket ACO, Apotekens *COMposita*, som de senaste 25 åren sålts och använts av olika företag inom hud- och skönhetsbranschen. Dagens delmängder utgörs bland annat av växtbaserade läkemedel, traditionellt växtbaserade läkemedel samt receptbelagda och receptfria läkemedel.

ATC-koder

Ett annat sätt att dela upp läkemedel i grupper utgår från den s.k. ATC-koden (Anatomical Therapeutic Chemical classification system). Den infördes i Sverige 1988/89 i standardverken FASS, Apotekens läkemedelsregister och Läkemedelsboken och består av 14 huvudgrupper och börjar med gruppen *Matsmältningsorgan* och ämnesom-sättning. Den gäller med vissa språkliga justeringar och nya undergrupper fortfarande i FASS. Nyligen har undergruppen *JO7BX03* tillkommit – vaccin mot covid-19. Koden utvecklades som en följd av nordiskt samarbete kring varunummer för läkemedel av i första hand partihandeln *Norsk Medicinaldepot*. Den blev klar 1976 och antogs av WHO sex år senare som norm för klassificering över hela världen. Innan ATC-koden infördes hade en farmakologisk-klinisk indelning gällt för läkemedel i Sverige, ursprungligen tillämpad 1931 i Medicinalstyrelsens benämningar utarbetade av den inflytelserika läkaren *Malte J. J. Ljungdahl*. Några år senare övertogs indelningen i den spridda recepthandboken *Pharmaconomia Svecica* (*Nominan* eller *NOM*) och började med gruppen *Medel mot sjukdomar i andningsapparaten*. Tidigare spridda böcker om läkemedel som *Terapeutisk recepthandbok* (1894) och *Vademecum* (1904-1932) hade tillämpat alfabetisk ordning. Viljan att gruppera läkemedel efter terapeutiska egenskaper går dock långt tillbaka i tiden. I en avhandling från 1752, vilken Linné satt ordförande för, görs en indelning i 13 grupper, se Tabell 1 i vilken några

Tabell 1. Exempel på tidig indelning av läkemedel

Typ av medel	Latinsk benämning
Skyddsläkemedel*	Alexiteria
Retande**	Stimulantia
Hettande	Calefacientia
Närande	Nutrientia
Styrkande	Analeptica
Uppmuntrande	Exilarantia
Lugnande	Paregorica
Smärtstillande	Anodyna
Bedövande	Narcotica
Sömnmedel	Hypnotica
Hickmedel	Singultuosa
Kräkmedel	Emetica
Avförande	Purgantia

*Mot smittsamma sjukdomar och gifter
 ** Ökar sekretionen

latinska benämningar överlevt till vår tid. Ännu äldre indelningar avsåg galeniska (växtdroger) och kemiska (*De Medicamentis Chymicis*) respektive kalla och varma läkemedel.

ANDERS CRONLUND
 Farm Dr

